

10. Radkevich V. O. (2012). Kompetentnisniy pidchid do rozroblennya derzhavnich standartiv profesiyno-technichnoї osviti [The competency approach to the fragmentation of the sovereign standards in professional and technical education]. *Profesiyno-technichna osvita*, 3, 8-10 [in Ukrainian].
11. Sazkov N. Y. (1998). Prakticheskiy menedzhment. Metody i priemy deyatelnosti rukovoditelya [Practical management. Methods and techniques of the head]. Donetsk: Stalker [in Russian].
12. Kotarbiński T. (1965). Traktat o dobrej robocie. Wrocław: Ossolineum. 531 s.

Biliakovska O. O. Research methodology of teacher training in the context of quality assurance

Considering scientific materials, the article characterizes specific methodological research approaches to the problem of teacher training in the context of its quality assurance, particularly systematic, activity oriented (praxeological) and competency-based approaches. While studying quality assurance of teacher training on the grounds of the systematic approach, it is important to outline key elements of the system having divided them into separate blocks according to their definition, functioning and process of professional training. From the standpoint of the systematic approach, professional training is seen as a purposeful activity based on certain principles and laws of system formation, and connections between system components (aim, tasks, content, forms and studying methods in their interaction, etc.). Key principles of the systematic approach are studied such as principles of integrity, structure, integration, hierarchy, external conditionality and global aim.

Under the conditions of integration of the national system of education into the European sphere of education, transition to a competency-based system of teacher training becomes a prior task to ensure its quality. Applying the competency-based approach to the problem under the research will enable putting modern teacher training into the competency-based plane of the educational environment. It will also enable the selection of appropriate teaching methods and forms intended for training a competent European teacher, who is able to solve social, professional and pedagogical tasks, is ready for efficient cooperation, constant development, improvement and growth. Activity oriented (praxeological) approach to the problem of quality assurance of teacher training is aimed at the main task – learning and implementing necessary knowledge for realization of effective activity as well as values and content, aims, actions, procedures, results and proper correction.

Key words: research methodology, quality of professional training, system approach, praxeological approach.

УДК 378.016-057.87:811.161.2'367.625'243

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.17>

Бойко Г. І.

ВИВЧЕННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ ДІЄСЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ

Проаналізовано різні методи для вивчення і засвоєння рефлексивних дієслів української мови та використання матеріалу на заняттях з української мови як іноземної для студентів-іноземців 3-4 курсів Національного університету «Львівська політехніка». Виокремлено основні значення, а також різновиди дієслів на -ся. Виявлено закономірності функціонування рефлексивного дієслівного форманта різного типу. Показано, що та сама словоформа може передавати різні значення. Відзначено поліфункціональний характер рефлексивного елемента як важливого елемента семантико-граматичної структури дієслів. Скеровано погляд на те, що головними об'єктами лінгвістичних теорій слугують семантика і синтаксис, на відміну від лексики та морфології, на яких зосереджували увагу мовознавці попередніх поколінь. Функціонально-семантичний підхід поширюється і на проблеми дієслів, який виявляється у його репрезентації на лексичному, морфологічному, словотвірному та синтаксичному рівнях. Множинність відношень між їхніми категоріальними елементами зосереджена на певній групі дієслів. Досліджено, що семантико-граматична структура і функціонування рефлексивних дієслів у мові дає змогу повніше описати семантико-граматичні параметри цих одиниць і з'ясувати багатоплановий характер рефлексивного форманта. У статті розглянуто основні засади походження афікса -ся, його розташування у словах і написання відповідно до норм української мови. Описано особливості вживання дієслів на -ся, що відрізняє українську мову від сусідніх (російської та польської). А також подано загальну кількість рефлексивних дієслів у мові та їхній відсоток у цілому. Запропоновано різні види вправ для роботи на практичному занятті з УМІ у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (читання, писання, говоріння та слухання) для студентів-іноземців різного рівня підготовки та різних спеціальностей. Наведено ряд посібників, які допоможуть подолати суттєві труднощі викладання УМІ та розуміння українських науково-популярних текстів за спеціальністю чужоземними студентами.

Ключові слова: українська мова як іноземна, суб'єкт, рефлексивні дієслова, афікс -ся, семантико-граматична структура.

Українська мова як іноземна ставить перед нами нові виклики і завдання. Однією з тем, що потребує чіткого опрацювання в іншомовній аудиторії є вживання рефлексивних дієслів, які посідають особливе місце в системі української мови своїм поліфункціональним характером, що зумовлює багатоплановість його вивчення [10]. Їх ще називають дієслова з афіксом -ся, наприклад в енциклопедії «Українська мова», позначено терміном зворотні дієслова [15, с. 201].

Рефлексивне дієслово чи зворотне дієслово – це дієслово, що виражає дію, спрямовану на суб'єкт [18]. Український афікс *-ся* – це колишня коротка форма знахідного відмінка зворотного займенника *себе*. Цей афікс походить від праслов'янського *se*. Потребу писати *ся* разом з українськими дієсловами науково обґрунтували провідні українські мовознавці Агатангел Кримський [7, с. 226-228] та Борис Грінченко [4], оскільки це відбиває фонетичне зрощення *-ся* з дієсловом і забезпечує правильну вимову (*-и + -ся → -сься, -ть + -ся → -цьця, -дь + -ся → -дьця, -ч + -ся → -цьця* [16, с. 317]), властиву абсолютній більшості українських говорів (південно-східних і північних) і через це прийняту як нормативну в українській літературній мові; забезпечує одноманітність писання як власне *-ся*, так і його варіанта *-сь*; дає змогу мовцям правильно вирізати та розуміти в тексті дієслова, що їх без *-ся* не вживають. Хоча рефлексивні дієслова – це загальнослов'янське мовне явище, кожна мова має власні правила їх вживання. На особливостях вживання рефлексії наголошували Олена Курило [8, с. 87-88, с. 34-36] і Сергій Смерчинський [12, с. 24-28], що відрізняють українську мову від російської та польської.

Мета статті – проаналізувати різні методи для вивчення і засвоєння рефлексивних дієслів української мови та використати матеріал на заняттях з української мови як іноземної для студентів-іноземців 3-4 курсів Національного університету «Львівська політехніка».

Завдання запропонованої статті – визначити потрібну класифікаційну систему рефлексивних конструкцій для чужоземних студентів; дослідити вправи і завдання із навчальних посібників для кращого засвоєння рефлексивних конструкцій в українській мові студентами 3-4 курсів; проаналізувати багатоплановість вживання дієслів на *-ся* в українській мові.

За даними [6, с. 56] рефлексивні дієслова становлять приблизно третину (33 %) від загальної кількості всіх українських дієслів, зафіксованих в Інверсійному словнику української мови (усього дієслів – 42 621, із них 28 596 – без *-ся*, а 14 025 – на *-ся*) [2]. Усі рефлексивні дієслова можна розділити на три основні групи: 1) похідні від дієслів без *-ся* а) прямо-перехідних (*будувати – будуватися*) чи б) непрямо-перехідних (*керувати – керуватися*) та неперехідних (*працювати – допрацюватися*); 2) похідні від інших частин мови: *здоровий – здороватися*; 3) непохідні в сучасній мові: *боятися, надіятися, старатися* тощо.

Сучасна українська мова творить рефлексії чотирма способами [3, с. 24-26; 35, с. 266-267]:

1) постфіксальним, приєднуючи постфікс *-ся* до цілого дієслова без *-ся*: *чергувати → чергуватися*;

2) префіксально-постфіксальним, одночасно приєднуючи префікс (переважно *до-, на-, роз-*) і постфікс *-ся* до цілого дієслова без *-ся*: *їсти → наїстися*. Префіксально-постфіксальні дієслова здебільшого вказують на вичерпність процесу (*напрацюватися*) або негативні наслідки (*допрацюватися*);

3) суфіксально-постфіксальним, одночасно приєднуючи до твірної іменникової або прикметникової основи дієслівний суфікс і постфікс *-ся*. Такими суфіксами є: *-ува(ти) – -юва(ти) (лист – листуватися), -и(ти) (галузь – галузитися), -а(ти) – -я(ти) (жених – женихатися), -ізува(ти) – -изува(ти) (солідарний – солідаризуватися)*;

4) префіксально-суфіксально-постфіксальним, одночасно приєднуючи до іменникової чи прикметникової основи дієслівні префікс, суфікс, переважно *-и(ти)*, і постфікс *-ся*. [2]. Такими префіксами є: *ви– (година – вигодинитися); з-/с– (ласкавий – зласкавитися); за– (бюрократ – забюрократитися), на– (ловкий – наловчитися); о– (перо – оперитися); при– (бідний – прибіднитися); про– (сльози – просльозитися); роз– (погода – розпогодитися); у-/в–(самітний – усамітнитися)*. Окремі дієслова мотивовані основами службових слів: *ні – віднікуватися* [2].

Як ми бачимо, зворотний стан в українській мові утворюється згідно з граматичними нормами – синтетичним способом. Наприклад, постфікс *-ся*, майже зовсім втратив своє колишнє займенникове значення “себе” (*кусався і кусав себе, бився і бив себе*) [10]. Існує чимало формальних, синтаксичних і семантичних класифікацій системи рефлексивних дієслів. Зокрема, на основі семантичних класифікацій рефлексивних конструкцій Н. Янко-Триніцької [17], О. Бондарка [14], Ю. Князева [5], які, однак, не є вичерпними, запропонували такі типи суб'єктних рефлексивних конструкцій, як власне рефлексивні, рефлексивно-посесивні, реципрокальні, автокаузативні, рефлексивно-каузативні, абсолютивні [10].

Розгляньмо детальніше також іншу класифікацію різновидів зворотного значення, яка і є основою теоретичного підґрунтя вивчення рефлексії [2]:

1. **Власне-зворотне значення:** *взуватися – взутися, голитися – поголитися, роздягатися – роздягтися, ховатися – сховатися*. Постфікс *-ся* в них значенням відповідає зворотному займеннику *себе*: *ховати себе → ховатися*. Рефлексивні дієслова також називають процеси внутрішнього, духовного життя людини: *ганьбитися – зганьбитися, хвалитися – похвалитися*.

2. **Взаємно-зворотне значення:** *боротися – поборотися, змагатися – позмагатися, листуватися, обмінюватися – обмінятися, зустрічатися – зустрітися, радитися – порадитися*. Постфікс *-ся* в них значенням відповідає взаємному займеннику *одне одного*: *зустрічати одне одного → зустрічатися*.

3. **Непрямо-зворотне значення:** *будувати – збудувати* (тобто будувати для себе), *пакувати – запакувати* (тобто пакувати свої речі), або стають засобом і виступають у функції непрямого додатка, наприклад: *запасати – запасити* (перехідний процес) *воду* (об'єкт) – *запасатися – запастися* (неперехідний процес, зосереджений в сфері суб'єкта) *водою* (засіб дії).

4. **Загально-зворотне значення** передає фізичні зміни у стані, положенні, русі суб'єкта – істоти чи неістоти (*зупинятися – зупинитися, нахилятися – нахилитися, просуватися – просунутися*) або внутрішній стан

суб'єкта-істоти, його переживання, настроїв (*гніватися – розгніватися, дивуватися – здивуватися, жури-тися – жазуритися, заспокоюватися – заспокоїтися, сердитися – розсердитися, хвилюватися – розхвилю-ватися*). У цих дієсловах постфікс *-ся* на відміну від власне-зворотних не має значення зворотного займен-ника *себе*; він допускає лише приєднання до зазначених займенника *сам (самому)*: *зупинитися (самому) зупинився (сам), хвилюватися (самому) – хвилювався (сам)* тощо.

5. **Побічно-зворотне значення** передає процес як контакт або зіткнення з предметом (частиною тіла): *триматися за перила, братися – узятися за ручку двері, ударятися – ударитися об стовп*.

6. **Безоб'єктно-зворотне значення** передає постійну й характерну неперехідну здатність суб'єкта, що «виявляється», але не переходить ані на суб'єкт, ані на будь-який інший об'єкт: *собака кусається, кінь б'ється, кішка дряпається, кропива жалить*.

7. **Властивісно-зворотне значення** передає характерну для неістоти неперехідну здатність, яка вияв-ляється на тлі зовнішнього впливу з боку не названого в реченні узагальненого діяча: *папір рветься, скло б'ється, дріт добре гнеться, книжка швидко продається, кава погано розчиняється, стіл розсувається*.

8. **Почуттєво-зворотне значення** передає емоційно-психічні та розумові стани особи, але вона не є його ініціатором і не зумовлює його перебігу: 1) *диктаторам* (непрямий додаток) *подобаються тільки паради* (підмет) (Павло Загребельний, Європа. Захід, 1961, 264) [11, т. 2, с. 275]; 2) *йому* (непрямий дода-ток) *пригадалась торішня поїздка* (підмет); 3) *мені* (непрямий додаток) *приснилася ця дівчина* (підмет); 4) *Чомусь мені* (непрямий додаток), *брате, горілка* (підмет) *не п'ється; коло мого серця мов гадина в'ється* (Ганна Барвінок, Опов., 1902, 312) [11, т. 1, с. 511]. Такі конструкції не є пасивними. У цих кон-струкціях особа-суб'єкт виступає не діячем, а носієм стану, перебування в якому жодним чином не пов'язане з активністю цієї особи-суб'єкта [9, с. 294]. Отже, цей стан виникає і відбувається нібито сам собою, що підтверджує належність цього різновиду значення до зворотного.

9. **Аспектуально-зворотне значення** передає інтенсивний або настирливо повторюваний процес суб'єкта, спрямований на те, щоб домогтися якогось результату (*стукатись у двері; домагатись розв'язання справи; проситись, щоб вислухали*), вичерпність інтенсивно виконуваного процесу (*напрацюватися, наїс-тися, знаходитися*) або його негативні наслідки (*допрацюватися, роз'їстися*) і таким чином відрізняються від твірних дієслів аспектуальними відтінками значення. На думку Юрія Шевельова, це значення свідчить про те, що постфікс *-ся* спільно з префіксами *на-, ви-, з- і роз-* «використовується як словотворчий елемент при витворенні внутрішньовидових відтінків» [16, с. 314]. Зворотне значення *ся-дієслів* у підметових рече-нях відповідає нормам української мови [12, с. 26-28], тому рефлексивні дієслова в цьому значенні можна широко вживати у науково-популярних текстах.

Безособове значення (*англ. impersonal meaning* [1, с. 64]) – це мовний спосіб подавати певний процес як самодостатній, безвідносний до будь-якого діяча. Зазвичай безособове значення рефлексивних дієслів передає стан природи (*розвиднитися, випогодитися*) або фізичний (психічний) стан істоти (*дихатися, писа-тися*), який не постає як наслідок її свідомої волі, свідомо спрямованого бажання [16, с. 91]. Безособові речення можуть мати особову паралель: тоді особа замість давального відмінка стоїть у називному, а діє-слово перестає бути зворотним. Наприклад: Безособові речення: *Хочеться сісти на човен і поплисти* (Коц.). Йому так гарно, так смачно світом *дрімається* (Мирн.). Особові речення: *Я хочу сісти на човен і поплисти*. Він так гарно, так смачно світом *дрімає*.

Пасивне значення (*англ. passive meaning*) – це використовуваний у певних інших мовах спосіб подавати спрямований на об'єкт перехідний процес позамовної дійсності, за якого об'єкт завжди виконує синтак-сичну функцію підмета, а предикат має бути недоконаного виду. Конструкції з діячем-особою в орудному відмінку на кшталт *дім будується робітниками* українській мові не властиві, і вони – наслідок впливу росій-ської мови, як про це писала Олена Курило [8, с. 87].

Активне значення (*англ. active meaning*) – це використовуваний у деяких мовах спосіб подавати спря-мований на об'єкт перехідний процес позамовної дійсності, за якого об'єкт завжди виконує синтаксичну функцію прямого додатка. Активне значення може бути лише в конструкціях із прямо-перехідними діє-словами, а, як уже було зазначено раніше, пряма перехідність зазвичай не сумісна з постфіксом *-ся*. Проте є два випадки: 1) окремі рефлексивні дієслова набули прямо-перехідних. Наприклад, дієслово *дивитися* є непрямо-перехідним, наприклад, *дивитися на пейзаж*. Проте в значенні *дивитися* (що?) *виставу, кінофільм, телевізор* воно прямо-перехідне [13, с. 114]. Таких випадків обмаль; 2) у 20-х роках ХХ ст. в українській фаховій мові поширилися безпідметові конструкції із дієсловами на *-ся* у формі третьої особи однини тепе-рішнього чи майбутнього часу типу *потребу задовольняється (задовольнятиметься)* або у формі серед-нього роду однини минулого часу типу *потребу задовольнялося*. Відповідні конструкції мають прямий дода-ток у знахідному відмінку, і тому вони активні. На думку Олени Курило, ці *не властиві українській народній мові* безпідметові активні конструкції поширилися за аналогією з українськими безпідметовими активними конструкціями з формами на *-но, -то* і прямим додатком, а головне під впливом польської мови, де вони широко знані [8, с. 34–35].

Розглянувши класифікаційні системи рефлексивних дієслів та ознайомившись із вживанням та написан-ням постфікса *-ся*, ми можемо також перейти до огляду пропонованих вправ із деяких посібників з україн-ської мови як іноземної для чужоземних студентів.

У навчальному посібнику «Місто Лева» у тексті 13 «Найбільші театри Львова» два післятекстові завдання містять вправи 10 та 11 на опрацювання зворотності. Наприклад: Вправа 10. Виконайте завдання за зразком: *мити авто – митися зранку*: 1) зустрічати – зустрічатися; 2) навчати – навчатися; 3) зупинити – зупинитися; 4) під'єднати – під'єднатися; 5) займати – займатися; 6) взути – взутися. Для тих студентів, хто швидко і правильно виконає завдання, є додаткова умова – визначити різновид зворотного значення. Вправа 11. Заповніть 3 групи поданими дієсловами: 1. Є тільки зворотними – *намагатися*... 2. Не можуть бути зворотними – *стояти*... 3. Можуть мати обидві форми – *одягати(ся)*... Довідка: формувати(ся), голити(ся), бувати(ся), тримати(ся), дивити(ся), сміяти(ся), ночувати(ся), боятися(ся), їхати(ся).

У навчальному посібнику для студентів-іноземців 1-3 курсів «Мистецтво створення споруд», спеціальність архітектура і будівництво, у тексті «Архітектура України» відтворимо вправу номер 16, у якій потрібно написати дієслово у правильній часовій, особовій формах та утворити рефлексивні дієслова із постфіксом -ся: 1. У селах люди *жити(ся)*, як правило, в «хатах-мазанках». 2. Двері будиночків обов'язково *відчиняти(ся)* всередину. 3. Вікна *закривати(ся)* на ніч віконницями, які були зроблені з дерева. 4. Міста були оточені фортецею і ровом з водою, через який *опускати(ся)* міст. 5. У містах також спочатку *будувати(ся)* одноповерхові будинки. 6. Зараз ми *спостерігати(ся)* що в основному *будувати(ся)* будинки висотою не менше двадцяти поверхів.

Навчальний посібник «Крок_2» Палінської О. М. з української мови як іноземної містить також декілька вправ на вживання і розуміння зворотності. Наприклад, у Модулі 8 «Краса і сила» є вправи на зразок: Як можна сказати по-іншому? а) *харчуватися* за розкладом; б) *відмовитися* від фастфуду; в) *допускається* помірне вживання солі; г) солодкі фрукти *вилучаються* тощо. А також: Як ви розумієте фразу? – «*Їж – не переїдайся, пий – не перепивайся, говори – не переговорюйся, то будеш здоров*» тощо.

Рекомендую також декілька навчальних посібників з української мови як іноземної, у яких є завдання та вправи з опрацювання рефлексивних дієслів: 1. Бойко Г. І., Василюшин І. В., Гроховська Т. В., Качала О. А., Моторний А. В., Юзвяк І. П. *Наука і техніка в сучасному світі*: збірник науково-популярних текстів та навчальних завдань для студентів-іноземців технічних вишів / за ред. І. Карого. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 180 С. 2. Бойко Г. І., Качала О. А., Моторний А. В., Палінська О. М., Юзвяк І. П. *Місто Лева*: навчальний посібник з української мови для чужоземних студентів / за ред. І. Карого. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 100 С. 3. *Мистецтво створення споруд*. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник для студентів-іноземців 1-3 курсів технічних вишів. Спеціальність архітектура і будівництво / [Г. Бойко, О. Качала, А. Моторний, О. Палінська, Л. Харчук]; за ред. І. Карого. – Львів. – 2014. – 300 С. 4. Палінська О. М., Качала О. А. *Автостопом по Україні*. Українська мова як іноземна: Аудіо книга з вправами. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 128 с.: іл., ком пакт-диск. 5. Палінська О. *Крок-2* (рівень В1). Українська мова як іноземна: книга для студента. – Львів: Дон Боско, 2014. – 160 С. 6. Палінська О. *Крок-2* (рівень В1). Українська мова як іноземна: робочий зошит. – Львів: Дон Боско, 2014. – 56 С. 7. Синчак О. *Яблуко*: підручник з української мови як іноземної (вищий рівень). – Львів: Видавництво УКУ, 2015. с 360 с.

Висновки. Рефлексивні дієслова багатозначні, і тому та сама словоформа залежно від контексту може передавати різні значення. З огляду на це студенти-іноземці на практичних заняттях з української мови як іноземної повинні чітко відрізнити питомі, властиві українській мові значення від накиннутих. В українських науково-популярних текстах рефлексії слід вживати лише для позначання неперехідних процесів, тобто процесів, що не мають об'єкта, відокремленого від суб'єкта. За поодинокими винятками їх не можна вживати на позначання перехідних процесів. Процес вивчення дієслів на -ся в іншомовній аудиторії на 3-4 курсах досить важливий і довготривалий. Студентам важко охопити весь матеріал зразу, осягнути всю класифікаційну систему навіть за декілька занять. Важливо опрацювати безліч вправ і прикладів, залучити багато літератури як навчальної та і художньої. Важливим і кінцевим результатом спільної праці – є сформувати та створити словник зворотних дієслів української мови, який буде неоціненною допомогою у вивченні рефлексивних дієслів.

Використана література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд. стереотип. Москва : Советская энциклопедия, 1969. 608 с.
2. Гінзбург М. Правила вживання ся-дієслів у фахових виданнях. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. Львів. 2016. № 842. С. 3–17. URL : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk842/TK_wisnyk842_1_ginzburg.htm (дата звернення 21.01.2020).
3. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. Київ : Рад. школа, 1982. 209 с.
4. Грінченко Б. Три питання нашого правопису з додатками професора А. Е. Кримського. *Відбиток з «Рідного краю»*. Київ : Електрична друкарня К. Н. Милевського і Ко, 1908. 40 с.
5. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе. Москва : Языки славянских культур, 2007. 704 с.
6. Козленко І. Інфінітив і стан *Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник* / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 41. С. 55–67.
7. Крымській А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднѣпровья. – Т. I, вып. 1-й. Москва : Типография Вяч. Ал. Гацукъ, 1907. 545 с.
8. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с. (передрук видання 1925 р.).

9. Межова О. В. Внутрішньовідмінкова суб'єктна транспозиція в сучасній українській мові *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту*. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 291–288.
10. Олешик Л. О. Структурні особливості та прагматично-функціональні параметри рефлексивного показника в українській, англійській та іспанській мовах. *Вісник*. Львів, 2009. № 16. С. 1–18. URL: [http:// old.lingua.lnu.edu.ua / Visnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Oleshyk.pdf](http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Oleshyk.pdf) (дата звернення 21.01.2020).
11. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Том 1–11.
12. Смерчинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. Харків, 1932; *Фотопередрук з післясловом О. Горбача*. Мюнхен : Український вільний університет, 1990. 263 с.
13. Сучасна українська мова: Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко ; за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1996. 320 с.
14. Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость [Текст] / А. В. Бондарко (отв. ред.). Санкт-Петербург, 1991. С. 251–273.
15. Українська мова. Енциклопедія / за ред.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Укр. енцикл., 2004. 824 с.
16. Шевельов (Шерех) Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен, 1951. 404 с.
17. Янко-Триницкая Н. Возвратные глаголы в современном русском языке. Москва, 1962. 247 с.
18. <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 21.01.2020).

References:

1. Ahmanova O. S. Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of Linguistic Terms]. – 2-e izd. stereotip. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1969. 608 s. [in Russian].
2. Hinzburh M. Pravyly vzhivannia sia-diieliv u fakhovykh vydanniakh [Rules for the use of sia-verbs in professional journals] / Mykhailo Hinzburh. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politehnika». Seriiia «Problemy ukrainiskoi terminolohii»*. Lviv, 2016. № 842. S. 3–17 [in Ukrainian]. – URL : http://tc.Terminology.lp.edu.ua / TK_Wisnyk842/TK_wisnyk842_1_ginzburg.htm (data zvernennia 21.01.2020).
3. Hramatyka ukrainiskoi movy [Grammar of the Ukrainian language] / I. R. Vykhovanets, K. H. Horodenska, A. P. Hryshchenko. K.: Rad. shkola, 1982. 209 s. [in Ukrainian].
4. Hrinchenko B. Try pytannia nashoho pravopysu z dodatkamy profesora A.E. Krymskoho [Three questions of our spelling with the additions of a professor] / B. Hrinchenko. *Vidbytok z «Ridnoho kraiu»*. K.: Elektrychna drukarnia K. N. Mylevskoho i Ko, 1908. 40 s. [in Ukrainian].
5. Knyazev Yu. P. Grammaticheskaya semantika: Russkiy yazyk v tipologicheskoy perspective [Grammatical semantics: The Russian language in typological perspective]. Moskva : Yazyki slavyanskikh kultur, 2007. 704 s. [in Russia].
6. Kozlenko I. Infinitiv i stan [Infinitive and condition] *Ukrainske movoznavstvo: mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka*. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2011. Vyp. 41. S. 55–67 [in Ukrainian].
7. Кры́нский А. Украинская грамматика для учеников 'высших' классов гимназий и семинарий Приднепровья [Ukrainian grammar for high school students and high schools in the Dnieper region]. T. I, vyp. 1-y, Moskva : Tipografiya Vyach. Al. Gatsuk', 1907. 545 s. [in Russia].
8. Kurylo O. Uvahy do suchasnoi ukrainiskoi literaturnoi movy [Attention to contemporary Ukrainian literary language]. Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. 303 s. (peredruk vydannia 1925 r.) [in Ukrainian].
9. Mezhova O. V. Vnutrishnovidminkova subiektna transpozitsiia v suchasni ukrainiskii movi [Internally distinct subjective transposition in modern Ukrainian] *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho nats. un-tu*. Kryvyi Rih, 2013. Vyp. 9. S. 291–288 [in Ukrainian].
10. Oleshyk L. O. Strukturni osoblyvosti ta prahmatychno-funktsionalni parametry refleksyvnoho pokaznyka v ukrainiskii, anhliiskii ta ispaniskii movakh [Structural features and pragmatic-functional parameters of the reflexive index in Ukrainian, English and Spanish]. *Visnyk*. Lviv, 2009. № 16. S. 1–18 [in Ukrainian]. – URL : http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Oleshyk.pdf (data zvernennia 21.01.2020).
11. Slovyk ukrainiskoi movy: v 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / Red. kol. I. K. Bilodid ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 1970–1980. T. 1–11 [in Ukrainian].
12. Smerechynskiy S. Narysy z ukrainiskoi syntaksy u zviazku z frazeolohiieiu ta stylistykoiu. Kh., 1932. [Essays on Ukrainian syntax in relation to phraseology and stylistics. H., 1932.] / Serhii Smerechynskiy; *Fotopredruk z pisliaslovom O. Horbacha*. Miunkhen: Ukrainskiy vilnyi universytet, 1990. 263 s. [in Ukrainian].
13. Suchasna ukrainska mova: Dovidnyk [Modern Ukrainian: Handbook] / L. Yu. Shevchenko, V. V. Rizun, Yu. V. Lysenko ; Za red. O. D. Ponomareva. Kyiv : Lybid, 1996. 320 s. [in Ukrainian].
14. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Personalnost. Zalogovost [Tekst] [Functional grammar theory. Personality. Pledge [Text]] / A. V. Bondarko (otv. red.). Sankt-Peterburg, 1991. S. 251–273 [in Russia].
15. Ukrainska mova. Entsyplopediia [Ukrainian language. Encyclopedia] / Za red.: V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in. – 2-he vyd., vyp. i dop. Kyiv : Ukr. entsykl., 2004. 824 s. [in Ukrainian].
16. Shevelov (Sherekh) Yu. Narys suchasnoi ukrainiskoi literaturnoi movy [Essay on Contemporary Ukrainian Literary Language] / Yu. Sherekh. Miunkhen, 1951. 404 s. [in Ukrainian].
17. Yanko-Trinititskaya N. Vozvratnye glagolyi v sovremennom russkom yazyike [Return verbs in modern Russian] / N. Yanko-Trinititskaya. Moskva, 1962. 247 s. [in Russia].
18. <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia 21.01.2020).

Boiko H. I. Studying reflexive verbs by foreign students at classes in Ukrainian as a foreign technical universities

The article analyzes different methods for studying and mastering reflexive verbs of the Ukrainian language and using material in the Ukrainian language as a foreign language for foreign students for 3-4 courses of the National University «Lviv Polytechnic». The main meanings and varieties of verbs are distinguished. The patterns of functioning of the reflexive verbal formant of different type are revealed. It is shown that the same word form can convey different meanings. The polyfunctional character of the reflexive element as an important element of the semantic-grammatical structure of verbs is noted. The view is

that semantics and syntax are the main objects of linguistic theories, unlike the vocabulary and morphology on which linguists of previous generations have focused. Functional-semantic approach also extends to the problems of verbs, which is manifested in its representation at lexical, morphological, word-forming and syntactic levels. The multiplicity of relations between their categorical elements is focused on a particular group of verbs. It has been investigated that the semantic-grammatical structure and functioning of reflexive verbs in a language enables one to more fully describe the semantic-grammatical parameters of these units and to clarify the multifaceted nature of the reflexive formant. The article deals with the basic principles of the origin of the affix -ся, its arrangement in words and spelling in accordance with the norms of the Ukrainian language. Described features the use of verbs in -ся, which distinguishes the Ukrainian language from the neighboring (Russian and Polish). Also, the total number of reflexive verbs in the language and their percentage as a whole are given.

Different types of exercises are offered for working in a practical training on MMA in four types of speech activity (reading, writing, speaking and listening) for foreign students of different level of preparation and different specialties. There are a number of manuals that will help to overcome the significant difficulties of teaching UMI and understanding of Ukrainian popular science texts in the specialty of foreign students.

Key words: Ukrainian as a foreign language, subject, reflexive verbs, affix -ся, semantic-grammatical structure.

УДК 371.4:844

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.18>

Бондар Т. В.

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ» В УКРАЇНІ ЯК ДЖЕРЕЛО ОСВІТНЬОЇ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРОСВІТИ (СЕРЕДИНА – ХХ ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Досліджується видавнича діяльність науково-просвітницького Товариства «Знання» в Україні з середини ХХ – початку ХХІ ст. Спираючись на архівні дані ЦДАВО України [3; 4; 5; 6] та архівні матеріали Товариства «Знання» України [7; 8; 9; 10; 11; 12], відзначено два основних періоди видавничої діяльності: діяльність часів радянської доби (1947–1989 рр.) та видавнича діяльність у період демократичної незалежної України (1990–2018 рр.). Охоплено основні періодичні видання газет і журналів, які публікували матеріали у співпраці з Товариством «Знання» в Україні впродовж кожного періоду. Визначено їх основну тематику відповідно періодам. Так, розкрито видавничу діяльність часів радянської доби 1947–1989 рр., яка зосереджувалася у газетах «Радянська Україна», «Радянська освіта», «Правда України», «Київська правда» та журналах «Пропагандист і агітатор», «Партробітники України», «Україна і Дніпро», «Наука і життя», «Наука і культура», «Трибуна лектора», у яких висвітлювалися теми ідеологічної пропаганди Комуністичної партії УРСР поряд з науковими, культурними, освітніми темами.

Відзначено, що впродовж періоду демократичної незалежної України 1990–2018 років видавнича діяльність Товариства «Знання» України зосереджувалася у журналах «Наука і суспільство» та «Трибуна», які вдалося зберегти після ідеологічного відділення Товариства від Комуністичної партії УРСР (1990 р.) та журналу «Наше небо». Характерними темами періодичних видань цього періоду були національний, демократичний розвиток незалежної України, а також науково-просвітницькі теми науки, освіти, культури.

Видавнича діяльність науково-просвітницького Товариства «Знання» в Україні з середини ХХ – початку ХХІ ст. мала безпосередній вплив на складання суспільно-політичної, культурної, наукової, освітньої думки та була одним з показників направленості роботи зазначеного товариства.

Ключові слова: періодичне видання, Товариство «Знання», газети, журнали, освіта, наука, «Радянська Україна», «Наука і суспільство», «Трибуна», «Наше небо».

Вивчення й аналіз історико-педагогічної та сучасної літератури засвідчує, що діяльність громадського науково-просвітницького Товариства «Знання» в Україні досліджували М. Коропатник, І. Хохліна – діяльність Товариства «Знання» в Україні у 1970–1980 рр. Н. Житкова, Л. Круглова, І. Козинець – діяльність рівневих організацій Товариства «Знання» в Україні у другій половині ХХ ст. Проте, видавнича діяльність науково-просвітницького Товариства «Знання» в Україні з середини ХХ – початку ХХІ ст. не стала предметом окремого наукового дослідження. Основу нашого наукового дослідження склали архівні документи ЦДАВО України [3; 4; 5; 6] та архівні матеріали Товариства «Знання» України [7–10; 12; 13], аналіз матеріалу дав змогу систематизувати та розширити уявлення про діяльність Товариства, зокрема, через роботу періодичних видань.

Метою статті є аналіз архівних документів та змісту періодичних видань, які підпорядковувалися Товариству «Знання» в Україні з середини ХХ – початку ХХІ століття, щоб з'ясувати як на їх сторінках висвітлювалися питання освітньої та суспільно-політичної просвіти у зазначені часові проміжки.

Періодичні видання українських науково-просвітницьких товариств мають важливе значення для дослідження національно-культурної та історичної спадщини України. Важливе значення тут посідає видавнича діяльність Товариства «Знання» в Україні, як одного з найбільших науково-просвітницьких товариств середини ХХ – початку ХХІ століття.